

Agrarinės krizės Rusijoje priežastys

Bolius Poškus

*Aukų g. 3–16, LT-01113 Vilnius,
Lietuva*

Informacinio pobūdžio straipsnyje nagrinėjama Rusijos žemės ūkio padėtis šiuolaikiniame agrarinės reformos etape. Pateikiami duomenys apie žemės ūkio gamybos potencialo plėtrą 1990–2005 m., analizuojamos globalinės agrarinės krizės priežastys. Išskiriami pagrindiniai agrarinę būklę nulėmę veiksniai. Pirma – klaidos privatizuojant valstybinę ir kolektyvinę nuosavybę; antra – trūkumai pereinant prie rinkos santykių žemės ūkyje, formuojant rinkos infrastruktūrą, vykdam kainodaros politiką; trečia – visiškai susilpnėjęs biudžetinis valstybės žemės ūkio rėmimas, dėmesys agrarinės reformos vyksmui. Siūloma aktyvinti protekcionistinę valstybės agrarinę politiką. Tai labai svarbus šiuolaikinės Rusijos uždavinys.

Raktažodžiai: agrarinė politika, agrarinė reforma, biudžetinis žemės ūkio rėmimas, ekonominiai žemės ūkio mechanizmai

ĮVADAS

Rusijos žemės ūkis XX a. buvo daug kartų reformuojamas. Šimtmečio pradžioje (1907–1916 m.) vyko garsi P. Stolypino reforma, kurios tikslas buvo vietoje kaimo bendrijų steigti savarankiškus valstiečių ūkius, esančius vienkiemiuose. Reforma buvo gausiai remiama valstybės biudžeto lėšomis, kitomis ekonominėmis lengvatomis. Buvo pripažinta, kad tai viena efektyviausių žemės reformų pasaulyje. Tačiau ją nutraukė Spalio revoliucija ir pilietinis karas, kurio metu valstiečiams buvo pripažinta nemokamai duoti žemės. Pažadai buvo ištesėti. Tiesa, žemė valstiečiams buvo perduota be nuosavybės, bet ilgalaikiam naudojimui (99 m.). Be to, komunistinė vyriausybė 1922–1929 m. valstiečių atžvilgiu vykdė ryškiai protekcionistinę politiką. 1928 m. apie 95% valstiečių jau savarankiškai ūkininkavo. Galima sakyti: tai buvo savotiškas P. Stolypino agrarinės reformos tęsinys.

Tačiau komunistinė vyriausybė išsigando vis turtėjančio valstiečio ir nutarė vėl jį grąžinti į kaimo bendriją. Buvo paskelbta visuotinė kolektyvizacija. Valstiečių žemė, gamybos priemonės ir produktyvieji gyvuliai buvo suvisuomeninta. Įvyko didelė Rusijos valstietijos tragedija. Keli milijonai kaimo žmonių mirė badu. Valdžia surado išeitį, leisdama valstiečio šeimai turėti asmeninį pagalbinį 0,3 ha ūkį. O visa kolektyvinio ūkio produkcija beveik veltui buvo pristatoma valstybei. Taigi buvo sudarytos sąlygos valstietijos sąskaita kurti šalies industriją, laimėti Antrąjį pasaulinį karą, atstatyti karo sugriautą pramonę ir miestus. Ir tik maždaug nuo 1965 m. kaimas pradėjo atsikvėpti. Buvo nustatytos normalios žemės ūkio produkcijos kainos, pradėta didelė žemės melioravimo ir jos kultūrinių techninių darbų programa, imta pinigais mokėti už darbą, ūkiai pradėjo dirbti rentabiliai, teikti kaimo žmonėms gana daug paslaugų buities, sveikatos, kultūros srityse. Kaimo žmogus buvo dar labiau susietas su bendruomenine gyvensena. Vis dėlto prieštaravimai tarp asmenybės interesų ir kolektyvinio darbo išliko. Kaimo žmogus aiškiai reiškė išlaikytojiškas nuotakas kolektyvo atžvilgiu ir tai

menkino jo darbo rezultatus. Valstybinė ir kolektyvinė žemės ir gamybos priemonių nuosavybė buvo pagrindinis visų kaimo problemų sprendimo stabdys.

Tik nuo 1991 m., sugriuvus komandinei valdymo sistemai ir pradėjus taikyti demokratinius valdymo metodus, atsirado galimybė vėl pradėti agrarinės reformos etapą. Dabar jau pasinaudojant Vakarų Europos šalių modeliu. Tačiau šiame kelyje sutikta daug kliūčių, povandeninių akmenų ir neišspręstų problemų, kurios buvo labai sunkiai sprendžiamos. Todėl agrarinė reforma įstrigo, socialinė ekonominė žemės ūkio būklė sunki, subrendo labai veiksmingos valstybės paramos būtinumo laikotarpis.

Tyrimo objektas – Rusijos žemės ūkis, neigiami veiksniai nulėmę agrarinio sektoriaus krizinę situaciją, kai kurie būdai padėčiai gerinti.

Straipsnio tikslas – įvertinti agrarinės reformos socialinius ekonominius rezultatus.

Uždaviniai – analizuoti rodiklius, apibūdinančius krizinę žemės ūkio situaciją, įvertinti gamybinio potencialo reikšmę žemės ūkio plėtrai, nustatyti pagrindinius veiksnius, turinčius neigiamą įtaką agrarinės reformos eigai ir rezultatams.

Tyrimo metodai – statistinė, antrinių duomenų ir literatūros šaltinių analizė.

RUSIJOS ŽEMĖS ŪKIO SITUACIJOS VERTINIMAS

Rusija, kaip ir kitos Nepriklausomų valstybių sandraugos (NVS) šalys, prieš 17 metų pradėjo agrarinę reformą, kuri buvo ekonominės šalies reformos neatskiriama dalis. Jos pagrindinis siekis buvo įteisinti privačią nuosavybę, pereiti prie rinkos santykių visose materialinės sferos srityse, centralizuotą planavimą ir komandinius valdymo metodus pakeisti demokratinais, atitinkančiais laisvosios rinkos reikalavimus, metodais. Man dirbant Tarybų Sąjungos Žemės ūkio valdymo vadovybėje, taip pat Rusijos žemės ūkio mokslų akademijos viceprezidentu teko būti pirmose reformuotojų gretose. Todėl norėčiau pasakyti, kas

Rusijos agrarinėje reformoje pasisėkė geriau, o kas neigiamai paveikė žemės ūkio plėtrą.

Pirmiausia pažymėtini struktūriniai poslinkiai. Vietoje kolūkių ir tarybinių ūkių atsirado įvairios organizacinės ūkininkavimo struktūros: žemės ūkio kooperatyvai, kurie sudaro 46% visų žemės ūkio įmonių, dviejų tipų žemės ūkio draugijos – 21%, dviejų tipų akcinės žemės ūkio bendrovės – 16%, valstybiniai ūkiai – 12%, kolūkiai – 5%. Žemės ūkio surašymo duomenimis, 2006 m. šalyje buvo 27,8 tūkst. žemės ūkio įmonių (1991 m. jų buvo 25,8 tūkst.), 253,2 tūkst. individualių valstiečių ūkių, 15,8 mln. šeimų turėjo žemės ūkio asmeninį pagalbinių ūkių.

Žymiai pasikeitė gamybos apimtys. 1990 m. visuomeninis ūkis gamino 74% bendrosios žemės ūkio produkcijos palyginamosiomis kainomis, tuo tarpu 2006 m. – 42%, atitinkamai individualiojo ūkio dalis nuo 26% išaugo iki 58%, iš jų valstiečių ūkiai sudarė 6%. Agrarinė reforma atvėrė galimybes privačiam kapitalui iš šalies. Kai kuriuose regionuose kuriasi stambios žemės ūkio komercinės struktūros, pritraukiančios kapitalą iš Rusijos ir užsienio. Tačiau tai tik pradžia (1, 2 lent.).

Agrarinė reforma daugiau atnešė ne teigiamų, o neigiamų pasekmių. Pastebima, kad kolektyvinė ūkininkavimo sistema reformuojama gana formaliai – vieną korporatyvinę formą pakeičiant kita. Tai dar kartą liudija, kaip giliai Rusijos kaime įsišaknijusi bendrija, kuri per ilgą istorijos periodą valstiečiui buvo

1 lentelė. Rusijos žemės ūkio 1990–2005 m. gamybos rezultatai

	1990	2000	2005
Bendrosios žemės ūkio produkcijos dinamika %	100	62,8	73,3
Iš jos:			
augalininkystės	100	81,8	104,0
gyvulininkystės	100	50,0	53,0
Bendrosios produkcijos struktūra %	100	100	100
Tarp jos:			
žemės ūkio įmonių	73,7	43,4	41,4
individualių ūkių	26,3	56,6	58,6
Žemės ūkio produktų gamyba mln. t:			
grūdų	116,7	65,5	78,2
saulėgrąžų	3,4	3,9	6,4
cukrinių runkelių	32,3	14,1	21,4
bulvių	30,8	34,0	37,3
daržovių	10,3	12,5	15,3
mėsos (gyvasis svoris)	15,6	7,0	7,6
pieno	55,7	32,3	31,0
Grūdų derlingumas cnt/ha	19,5	15,6	18,5
Primelžta pieno iš karvės kg	2731	2343	3280

1–6 lentelės sudarytos pasiremus šaltiniu (Статистические материалы..., 2007)

2 lentelė. Rusijos maisto produktų gamyba 1990–2005 m. tūkst. t

	1990	2000	2005
Mėsos produktai	8912	2242	3871
Šviežio pieno produktai	20800	6215	9742
Sūriai	458	221	378
Sviestas	833	267	254
Cukrus	3759	6077	5600
Augaliniai riebalai	1159	1375	2193
Įvairūs konservai (mln. sąlyginių vnt.)	8206	3223	9167

gyvenimo garantu. Todėl jis labai prisibijo individualaus, visiškai savarankiško ūkininkavimo.

Taigi kolektyvinio ūkininkavimo sistema Rusijos žemės ūkyje išliko, o po agrarinės reformos skraiste buvo griauamas kolektyvinio ūkio turtas. Antai, per pastaruosius 15 metų traktorių skaičius sumažėjo 2,8 karto, grūdų kombainų – 3,1, pašarų nuėmimo kombainų – 3,6, karvių melžimo agregatų – 5 kartus, dabar ūkiai naudoja 7 kartus mažiau mineralinių trąšų. Žemės ūkio pagrindiniai fondai bendruose liaudies ūkio pagrindiniuose fonduose nuo 11,4 sumažėjo iki 3,6% (3 lent.).

3 lentelė. Rusijos žemės ūkio materialinės techninės bazės plėtra 1990–2005 m.

	1990	2000	2005
Iš viso technikos žemės ūkio įmonėse tūkst.:			
traktorių	1365	747	480
sėjamųjų	674	315	219
grūdų nuėmimo kombainų	408	199	129
pašarų nuėmimo kombainų	121	60	33
cukrinių runkelių kombainų	25	12	7
melžimo agregatų	242	89	50
Pagrindinių fondų atnaujinimo koeficientas	8,3	0,5	2,6
Pagrindinių fondų nusidėvėjimo laipsnis %	21	49	46
Panaudota mineralinių trąšų mln. t	9,9	1,4	1,4
Pagaminta kombinuotųjų pašarų mln. t	40,0	8,0	10,0

Visa tai atsiliepė gamybiniais ir ekonominiams žemės ūkio rodikliams. Žemės ūkio bendroji produkcija palyginamosiomis kainomis sumažėjo 25%. Ir nors augalininkystės produkcija padidėjo 7% (išaugo bulvių, daržovių ir aliejinių augalų gamyba), tačiau sumažėjo gyvulininkystės produkcijos gamyba net 2 kartus, galvijų skaičius – 2,7, kiaulių – 2,5 karto. Ypač sparčiai mažėjo gamyba visuomeniniame sektoriuje – 2,1 karto. Kaimo žmonių darbo apmokėjimas, 1990 m. sudaręs 95% nuo vidutinio darbo apmokėjimo šalyje, 2006 m. nukrito iki 43%. Didesnė pusė žemės ūkio įmonių dirba nuostolingai. Labai išaugo ūkių kreditorinis įsiskolinimas tiekėjams ir bankams (4 lent.).

4 lentelė. Rusijos žemės ūkio įmonių ekonominiai finansiniai 2000–2005 m. rodikliai

	2000	2005
Iš viso žemės ūkio įmonių	28468	26572
Nuostolingų įmonių %	53	42
Piniginės įplaukos mlrd. rb	231,6	492,0
Tarp jų valstybės subsidijos mlrd. rb	8,9	25,5
Gamybos rentabilumas %	6,7	7,6
Tarp jų be subsidijų	2,4	2,0
Kreditorinis įsiskolinimas mlrd. rb	183,6	438,2
Debitorinis įsiskolinimas mlrd. rb.	33,8	95,4
Vidutinis mėnesio darbo užmokestis rb.	891	3329

Sumažėjus gyvulininkystės produktų gamybai padidėjo jų importas. 1991 m. Rusija importavo 334 tūkst. t mėsos, tuo tarpu 2006 m. – 2700 tūkst. t, atitinkamai sviesto – 25 ir 170 tūkst. t, o visas maisto produktų importas nuo 9,6 mlrd. JAV dolerių išaugo iki 21 mlrd. JAV dolerių. Be to, Rusijos žemės ūkio produktų

augintojams darėsi vis sunkiau prasibrauti į didesnių miestų rinką (5 lent.).

Sumažėjęs žemės ūkio gamybos potencialas, pablogėjusi produkcijos gamintojų finansinė padėtis logiškai sumažino agrarinio sektoriaus dalį Rusijos ekonomikoje (6 lent.).

5 lentelė. Rusijos maisto produktų importas 1992–2006 m. tūkst. t

	1992	2000	2006
Šaldyta mėsa	334	1211	2700
Sviestas	25	71	170
Baltasis cukrus	1711	467	405
Cukraus žaliava	2137	4547	2400
Grūdai	28867	4677	1850
Miltai	1440	175	150
Šviežia ir šaldyta žuvis	41	328	810
Maisto produktai ir žemės ūkio žaliava iš viso mlrd. JAV dolerių	9,6	8,5	21,0

6 lentelė. Žemės ūkio dalies kaita Rusijos ekonomikoje 1990–2005 m.

	1990	2000	2005
Žemės ūkio šakos dalis %			
a) bendrajame vidaus produkte	16,4	6,6	5,0
b) pagrindiniuose fonduose	11,4	7,1	3,6
c) dirbančių gyventojų skaičiuje	12,9	13,0	9,8
Žemės ūkio darbuotojų vidutinis darbo apmokėjimas, lyginant su vidutiniu darbo apmokėjimu šalyje	95	40	43

Taigi galima teigti, kad Rusijos žemės ūkis šiuo metu išgyvena gana gilią krizę.

RUSIJOS GLOBALINĖS AGRARINĖS KRIZĖS PRIEŽASTYS

1. **Pernelyg spartūs valstybinės ir kolektyvinės nuosavybės privatizavimo tempai.** Vykstant privatizavimą buvo pažeisti viešumo principai, reikėsi silpna konkurencija parduodant valstybinių turta, privatizuojami objektai daugeliu atvejų buvo labai mažai įvertinami, reikėsi labai didelis ūkių vadovų pirmumas. Žmonių, turinčių daugiau pinigų, kaime nebuvo. Apsukresni verslininkai iš miestų pasinaudojo bankų kreditais arba užsienio kapitalais, išpirko stambesnius ir patrauklesnius objektus. Atsirado nemažai silpnai išmanančių žemės ūkio gamybos specifiką savininkų. Tikrieji žemdirbiai privatizavimo procese beveik nedalyvavo.

2. **Panaikintų valstybės valdymo sistemų nepakeitė atitinkami rinkos mechanizmai.** Socializmo metais valstybės valdymo metodai rėmėsi planine balansine sistema ir centralizuota kainodara. Valstybinių supirkimų planai buvo užtikrinami materialiniais techniniais ištekliais, tvirtomis supirkimo kainomis, valstybės biudžeto išmokomis. Agrarinė reforma visus šiuos mechanizmus sugriovė ir niekuo nepakeitė. Žemės ūkyje susidarė gana chaotiška situacija, kuria pasinaudojo verslininkai.

3. **Pirmumą maisto produktų rinkoje žemdirbiai be kovos perleido kitiems.** Pramonininkai ir materialinio techninio tiekimo struktūros be atodairos didino savo gaminiams ir paslaugoms kainas, ypač agresyviai reikėsi energetinio bloko atstovai. Kita vertus, komersantai, superkantys žemės ūkio produkciją,

visais būdais stengėsi mokėti minimalias kainas. Susidarė milžiniškos kainų „žirkklės“. Per 15 metų kainos gamybos priemonėms augo 5,5 karto sparčiau, negu kainos žemės ūkio produkcijai. Taip kaimas tapo laisvosios rinkos įkaitu.

4. **Dėl importinių maisto produktų dempingo vietiniai žemės ūkio produktai tapo nekonkurencingi.** Tokia situacija susidarė dėl tikslinės Vakarų šalių agrarinės politikos, kuri užtikrina žemės ūkio produkcijos gamintojams stabilų biudžetinių rėmimą, o produkcijos eksportuotojams – biudžeto subsidijas. Dėl to importinių maisto produktų kaina esti 30–50% žemesnė savo vertės ir konkurenciją Rusijos rinkoje aiškiai laimi.

5. **Panaikinus valstybinių supirkimų sistemą, žemės ūkio produkcijos kainų reguliavimas prarado savo reikšmę.** Prisiminkime, kad socializme visos trys kainos žemės ūkio ir maisto produkcijai (supirkimo, didmeninės ir mažmeninės) buvo centralizuotai kontroliuojamos valstybiniais kainoraščiais. Tai įgalino reguliuoti infliaciją, vartotojų perkamąją galią, gyventojų realųjį darbo užmokestį. Tačiau tokia supirkimo kaina neužtikrino žemės ūkio gamintojams būtino išplėstinės reprodukcijos finansavimo. Šią funkciją tuomet vykdė valstybės biudžeto priedai prie supirkimo kainų, kurie būdavo diferencijuojami pagal gamtines ir ekonomines sąlygas bei tokiu būdu užtikrino normaliai dirbantiems ūkiams išplėstinę reprodukciją, jų socialinių problemų sprendimą. Biudžeto priedo dydis tuomet sudarė apie 60% ūkio pajamų. Šiuo metu Europos Sąjungos šalyse šis priedas yra 34% ūkių pajamų. Deja, Rusijos žemės ūkyje jų neliko, valstybė žemės ūkio produkcijos kainoms jokios įtakos neturi.

6. **Rusijos žemės ūkis prarado biudžeto paramą.** Svarbiausią vaidmenį čia suvaidino „Jo Didenybė laisvoji rinka“. Demokratinė reformų pradžioje jų ideologai įrodinėjo, kad jokio valstybės reguliavimo nereikia, visas problemas išspręs laisvoji rinka. Buvo suteiktas besąlygiškas pirmumas laisvajai rinkai plėtoti. Vyriausybė apsidžiaugė – valstybinių supirkimų ir jų kainų neliko, reikėsi ir biudžetinių priedų prie jų nereikia mokėti. Anksčiau tam tikslui buvo skiriama apie 20–25% valstybės biudžeto išlaidų. Ir taip Rusijos žemės ūkis liko be biudžeto paramos. Logika sako, kad žemės ūkis tuomet turėjo tris kartus pakelti savo produkcijai kainas, kad kompensuotų savo pajamų tą dalį, kuri buvo padengiama iš biudžeto per priedus prie supirkimo kainų. Bet maisto produktų vartotojas negalėjo nupirkti tų produktų, nes jo apmokėjimas neišaugo tris kartus. Žemės ūkis atsidūrė aklavietėje. Jis sumažino savo pelną iki minimumo, pradėjo dirbti nuostolingai, tapo nemokus, bankrutavo, Žodžiu, valstybė nuo žemdirbių atsiribojo, o kaimas pradėjo iš naujo kovoti dėl biudžetinio rėmimo, tik dabar jau su demokratine vyriausybe.

7. **Privatus kapitalas mažai atsižvelgia į šiuolaikines kaimo reikmes.** Rusijoje amžiais buvusi bendruomeninė kaimo gyvenimena žemės ūkio kolektyvizacijos metais dar labiau sustiprėjo, kai ne tik kolektyvinis darbas buvo aktyvinamas, bet ir kaimo žmonėms buvo teikiamos visokeriopos socialinės ir buitinės paslaugos. Susiformavo stambios kaimo gyvenvietės, gamybos centrai.

Pradžioje privatus kapitalas irgi pripažino kompleksinę kaimo gyvenviečių plėtrą, bet vėliau pakeitė savo nuomonę, komunaliniams inžinieriniams tinklams, gyvenviečių sutvarkymo darbams reikėjo daug investicijų, socialiniams buitiniams objektams išlaikyti – daug išlaidų. Ir jie atsisakė šias reikmes finan-

suoti. Tegu visa tai išlaiko valstybė, o mes vykdysime tik žemės ūkio produktų gamybą. Tačiau jų samprotavimai tuo nesibaigė. Realus gyvenimas parodė, kad gyvulininkystės šaka yra nuostolinga ir sukelia daug rūpesčių. Ir privatus kapitalas savo investicijas pradėjo nukreipti tik į grūdų, cukrinių runkelių, saulėgrąžų ir kitų pelningų šakų plėtrą. Taigi laisvas kapitalo persikirstymas sukėlė naujų problemų. Jis laužo šimtmečiais susiklosčiusias kompleksinio kaimo plėtros tradicijas, prieštarauja mokslinėms žemės ūkio tvarkymo sistemoms, dirbtinai aštrina socialinius ir politinius santykius kaime.

8. Žemės ir agrarinės reformos sustiprino minėtų neigiamų veiksnių poveikį. Analizuojant žemės ūkio reformų pasaulinę patirtį pirminė turėjo būti žemės santykių reforma, o tik po to instituciniai ir kiti agrarinės reformos elementai. O padaryta atvirkščiai. Mat, valstybės veikėjai labai skubėjo tapti demokratinųjų pertvarkymų lyderiais ir parodyti pasauliui socialistinės santvarkos reformavimo rezultatus.

Manau, jeigu dabartinė agrarinė reforma Rusijoje būtų vykdoma pagal NEPo analogą, jeigu nuodugniau būtų pažvelgta į žemės santykius, jeigu rinkos infrastruktūra būtų kuriama ne griauinant turimą, o pritaikant naujiems rinkų reikalavimams, buvo galima laukti kur kas geresnių rezultatų. Juk per dešimt NEPo metų žemės ūkio bendroji produkcija padidėjo du kartus, o per šiuometinės agrarinės reformos laikotarpį ji sumažėjo pusantro karto. Susidaro įspūdis, kad valstybė nusišalino nuo reguliuojančio agrarinę reformą vaidmens ir paliko ją pusiaukelėje. Šiuo metu labai susilpnėjo teisinė žemės dalininkų apsauga, žemės kaina pernelyg žema, žemė tapo atvira grobstymui, žemės apyvarta nekontroliuojama, konkurencijos jos rinkoje beveik nėra. Formalus buvusių kolūkių ir tarybinių ūkių statuso pakeitimas į kitas korporatyvines formas nieko teigiamo nedavė, o naujų organizacinių struktūrų silpnas teisinis aprūpinimas žymiai apsunkino jų valdymą.

Asmeniniams pagalbiniam ir individualiems valstiečių ūkiams reikia didelių juridinių, ekonominių ir organizacinių pertvarkymų. Ypač svarbus yra jų jungimas į kooperatyvus, teikiančius materialinio techninio aprūpinimo, gamybines ir produkcijos realizavimo, mokslinės techninės informacijos ir konsultacines paslaugas. Tačiau agrarinė reforma kol kas šių problemų nesprendžia.

9. Dėl valstybinio protekcionizmo žemės ūkio srityje ekonomiškai išsivysčiusių šalių pavyzdžiu Rusijoje nieko konstruktyvaus neįgyvendinta. Pasaulio praktika įrodė, kad valstybinis protekcionizmas žemės ūkio atžvilgiu yra neatskiriama efektyvios agrarinės politikos dalis. Šios politikos aktualumas auga didėjant gyventojų skaičiui, tarp jų badaujančių žmonių skaičiui. Agrarinis protekcionizmas būtinas ir dėl to, kad natūralus žemės derlingumas jau išsėmė savo galimybes, o gamybos padidėjimas gaunamas dėl ekonominio derlingumo didinimo naujų investicijų dėka. Dar vienas bruožas – aštri laisvosios rinkos konkurencija reikalauja papildomų lėšų prekių gamintojų konkurencingumui didinti. Svarbus biudžetinio žemės ūkio gamybos rėmimo momentas yra galimybė jo pagalba sulaukyti mažmeninių kainų maisto produktams augimą, reguliuoti žmonių gerovę.

Atsižvelgdamos į minėtus veiksniai, ekonomiškai išsivysčiusios šalys nuolat vykdo žemės ūkio protekcionistinę politiką, ypač per svarų agrarinio sektoriaus biudžetinį rėmimą, skirda-

mos tam tikslui apie 60–65% nuo žemės ūkio vidaus produkto. Tuo tarpu Rusijoje žemės ūkiui skiriama tik 10–12% bendrojo vidaus produkto, sukurto šioje šakoje. Tai užtenka tik žemės ūkį aptarnaujančioms valstybinėms organizacijoms išlaikyti. Reali šalies žemės ūkio biudžetinio finansavimo paklausa yra 400–500 mlrd. rb (15–18 mlrd. JAV dolerių), arba 5–5,5 karto daugiau negu dabar skiriama.

Atsižvelgiant į kasmetinį valstybinio biudžeto padidėjimą, solidų jo stabilizavimo fondą ir valstybės banko valiutinį fondą, tokios biudžeto išlaidos žemės ūkiui remti yra visiškai reali turtingos valstybės galimybė. Tik šiuo atveju Rusija gali tapti visaverte pasaulinės maisto rinkos konkurente, lygiaverte išsivysčiusių šalių partnere.

IŠVADOS

1. Agrarinė reforma atvėrė galimybę įteisinti privačią nuosavybę, diegti įvairias organizacines ūkininkavimo formas, pereiti prie rinkos santykių žemės ūkyje.

2. Instituciniai pertvarkymai žemės ūkyje vyko gana formaliai – senąsias kolektyvinio ūkininkavimo sistemas pakeičiant naujomis, tačiau korporatyvinėmis formomis, o po agrarinės reformos skraiste buvo griauinamas kolektyvinių ūkių turtas.

3. Sumažėjus gamybos potencialui, sumažėjo žemės ūkio produkcijos, ypač gyvulininkystės produktų gamyba, dvigubai išaugo maisto produktų importas, pusė žemės ūkio įmonių dirba nuostolingai, sumažėjo darbo apmokėjimas ir investicijos į agrarinį sektorių, daug ūkių skęsta skolose, pateko į bankrotą. Rusijos žemės ūkis išgyvena gilią ekonominę krizę.

4. Pagrindinėmis agrarinės krizės priežastimis reikia pripažinti tai, kad tikrieji žemdirbiai privatizavimo procese beveik nedalyvavo, agrarinė reforma buvusius ekonominio valdymo mechanizmus sugriovė ir niekuo jų nepakeitė, kaimas virto laisvosios rinkos įkaitu, o jo produkcija tapo nekonkurencinga, buvęs žemės ūkio produktų kainų reguliavimas prarado savo reikšmę, susidarė didelės kainų „žirkklės“, agrarinis sektorius iš esmės prarado valstybės biudžeto rėmimą.

5. Rusijos vyriausybė, siekdama tapti visaverte pasaulinės maisto rinkos dalyve, lygiaverte išsivysčiusių šalių partnere, turėtų diegti aktyvią valstybinio protekcionizmo agrarinę politiką, skiriant žemės ūkio rėmimui biudžetinį finansavimą apie 60–65% nuo žemės ūkio bendrojo vidaus produkto.

Literatūra

1. Годовой научный отчет ВИАТИ им. А. А. Никонова. Москва, 2007.
2. Государственное регулирование сельского хозяйства: концепции, механизмы, эффективность. Москва: РАСХН, ВИАТИ им. А. А. Никонова, 2006.
3. Огневцев С. Б. Совершенная агропродовольственная экономика. Москва: Изд-во МСХА, 2004.
4. Пошкус Б. Бюджетная поддержка сельского хозяйства. АПК: экономика, управление. 2006. № 2.
5. Пошкус Б. Реформа – это прежде всего внедрение в практику научных разработок // Теоретическое наследие аграрников-экономистов 50–80-х годов и современная реформа в сельском хозяйстве (Своды. Идеи. Факты). Москва, 2000.

6. Пошкус Б. Крестьянство России на перепутье. Сборник научных работ. Москва, 2005.
7. Роль и место агропромышленного комплекса в удвоении валового внутреннего продукта России // Материалы Первого Всероссийского конгресса экономистов-аграрников 14–15 февраля 2005 г. Москва, 2005.
8. Серова Е. В. Агропродовольственная политика России и ее влияние на эффективность сектора // Материалы Второго Всероссийского конгресса экономистов-аграрников 13–15 февраля 2006 г. Москва, 2006.
9. Статистические материалы и результаты исследований развития агропромышленного производства России // РАСХН, Отделение экономики и земельных отношений. Москва, 2007.
10. Устойчивое развитие агропродовольственного сектора как важнейший фактор социально-экономической стабильности России // Материалы Второго Всероссийского конгресса экономистов-аграрников 13–15 февраля 2006 г. Москва, 2006.

Bolius Poškus

THE KEY REASONS FOR THE AGRARIAN CRISIS IN RUSSIA

Summary

The paper deals with the agrarian situation in Russia at the present stage of agrarian reform. Information on the development of the agricultural production potential in 1990–2005 is presented; global reasons for the agrarian crisis are analysed as well as the key factors that caused the agrarian situation are discussed. First, the mistakes made in the privatization process of state and collective property; second, the shortcomings during transition to market economy in agriculture, establishing market infrastructure, pursuing the policy of pricing; third, a very weak budgetary support to agriculture, reduced attention to the development of agrarian reform. In conclusion, there is a recommendation to activate the protectionist state agrarian policy. At present, it is a very important challenge to Russia.

Key words: agrarian policy, agrarian reform, economic agricultural instruments, budgetary support to agriculture

Болюс Пошкус

ПРИЧИНЫ АГРАРНОГО КРИЗИСА В РОССИИ

Резюме

Рассмотрена ситуация в сельском хозяйстве России на современном этапе аграрной реформы. Приведены данные 1990–2005 гг. по изменению производственного потенциала сельского хозяйства, объемов производства, экономических показателей сельских товаропроизводителей. Анализируются глобальные причины аграрного кризиса. При этом выделяются следующие факторы, влияющие на возникновение кризисной ситуации аграрного сектора России:

- Неимоверно высокими темпами проводилась приватизация государственной и коллективной собственности в сельском хозяйстве;
- Разгосударствление не сопровождалось созданием соответствующего рыночного механизма и его инфраструктуры;
- Рынок стал господствовать на продовольственном рынке;
- Отечественная сельскохозяйственная продукция и продовольственные товары стали не конкурентоспособными в результате демпингового давления импортных товаров;
- С отменой государственных закупок сельскохозяйственной продукции централизованное ценообразование потеряло свою силу;
- Бюджетная поддержка сельского хозяйства почти упразднена;
- Частный капитал мало учитывает сегодняшние нужды села и развитие сельских территорий;
- Незавершенные земельная и аграрная реформы способствовали углублению указанных негативных процессов на селе;
- В области государственного протекционизма в сельском хозяйстве не предпринято никаких конструктивных мер из опыта экономически развитых стран.

Каждый из приведенных факторов повлек за собой ряд негативных последствий, которые в целом создали кризисную ситуацию в сельском хозяйстве России. В качестве выхода из создавшейся ситуации предлагается выделять сельскому хозяйству ежегодно бюджетную поддержку в объеме 60–65% от валового внутреннего продукта, созданного в аграрном секторе.

Ключевые слова: аграрная политика, аграрная реформа, бюджетная поддержка, продовольственный рынок, экономические механизмы сельского хозяйства